

RÁOLVASÁSOK EGY 18. SZÁZADI GYÓGYÍTÓ-KÖNYVBŐL

DOBROSSY ISTVÁN—FÜGEDI MÁRTA

Az 1950-es évek végén a tokaji Helytörténeti Múzeum tulajdonába került egy kézzel írott gyógyító-könyv. A múzeum vezetőjének, Pap Miklósnak sikerült kideríteni, hogy a nagymennyiségű receptet tartalmazó gyűjtemény Hatala Margit tokaji lakos tulajdona volt, s ő 1954-ben, 84 éves korában Tokajban meghalt. Hatala Margit a könyvet nagyapjától örökölte, aki a 18. század utolsó harmadában Tokaj községben volt chirurgus felcser.¹

A „tokaji gyógyítókönyv”-nek az első 6 lapja hiányzik, így pontos címét már nem, készítésének, ill. másolásának idejét pedig csak hozzávetőlegesen lehet megállapítani. A kormeghatározáshoz alkalmas adatok közül csupán kettőt említünk. A 614 oldalas gyűjtemény 134 lapból álló, Appendix-nek nevezett utolsó egysége latin és morva nyelven íródott. Az Appendix 78. lapján — latinból általunk fordítva — az alábbi mondatok olvashatók: Leírták 1654-ben. Fordították cseh nyelvből magyarra, magyarról latinra 1678-ban. Az 1650. évben én, Joachim prágai pap, mielőtt papi hivatást nyertem volna Istentől, még ugyanabban az évben a legdicsebb úrnál, Hameh (Hamech, Hamek?) morvai grófnál éltem és az fiát tanítottam. Főntjelzett gróf úrnak volt egy juhásza, aki nála 20 évet szolgált, és igen magas öreg korban halt meg. Ennek a juhásznak volt egy kiváló, különlegesen kipróbált gyógyító (orvosi) könyve, mely embereknek, állatoknak, juhoknak, sertéseknek nagy hasznára volt. Ezt a könyvet nevezett juhász halálos ágyán grófi urának hagyományozta (végrendeletileg). És így szólt: ezt a könyvet semmiképpen le ne kicsinyelje, hanem inkább igen nagyra becsülje, mert ehhez hasonlót élete folyamán soha nem fog találni. Azután ugyanez a gróf ezt a könyvet halálos ágyában nekem örökül hagyta.² Ez a 17. század közepén örökül hagyott gyógyító feljegyzésegyüttes valamikor átkerült Magyarországra (vagy a feljegyzések másolata) s szövegét a tudóskönyvünket összeállító chirurgus beillesztette munkájába.

A tokaji gyógyítókönyv két, egymástól megkülönböztethető kézírással készült, s egy-egy kézíráson belül is látható, hogy a másolás többféle feljegyzés, korábbi (esetleg nyomtatásban is megjelent) anyag sűrítése, átvétele. Ezt bizonyítja, valamint a kormeghatározást is segíti az előbbi dátummal hozzávetőlegesen megegyező rész, amelyben I. Rákóczi György udvari méhészárnak, Herky

1. A „tokaji gyógyítókönyv”-et Pap Miklóstól feldolgozásra megkaptuk, amiért ezúton is köszönetünket fejezzük ki.
2. Tokaji gyógyítókönyv, Appendix, 78.

Miklósnak a „Méhek dajkaságáról” írt, 26 pontba szedett tanulmánya található. E két, valamint a gyógyító-könyvben található számos más adat alapján arra következtethetünk, hogy a tokaji gyógyítókönyv 17. századi kézírásos és nyomtatásban megjelent receptek, receptfüzetek egymásutáni leírásából született. Szerzője minden bizonnyal a 18. század közepén-végén élt tokaji orvos lehetett.

A tokaji gyógyító-könyv közel 2000 receptet, ill. bejegyzést tartalmaz. Ezek döntő többsége magyar nyelvű, de szép számmal találunk morva, latin és német szövegbetéteket, folyamatos leírásokat is (1-2. kép). Jellegét tekintve, az anyag jelentősebb hányada ember- és állatgyógyításra vonatkozik. Kuriózusként találunk adatokat az alkímiához, a pirotechnikához, de szép számmal fordulnak elő kozmetikai és főzési receptek is. E páratlanul értékes és nagymennyiségű anyagnak csupán elenyésző részét alkotja a bemutatandó 48 ráolvasó szöveg.

A ráolvasó szövegek a gyógyítandó betegség szerint érdekes megoszlást mutatnak. Az emberi betegségek közül gyakran szerepel a nehézség (nehéz-nyalva, kórság) ráolvasással történő gyógyítása, emellett található hályogra, torokfájásra, súlyre való gyógyító szöveg is. Ez utóbbi három kór ráolvasással való gyógyítása a történeti és a néprajzi források szerint is általános gyakorlat volt.³ A magyar néphitben sokféle változata él az újszülött gyermek rontástól való megóvását szolgáló eljárásoknak.⁴ A gyermek porral hintése és a közben mondott betegségtávoltartó szöveg nemcsak a gyógyító-könyvben fordul elő, hanem más forrásokból is ismert.

Számos ráolvasást tartalmaz a könyv a kutyaharapás megelőzésére, ill. gyógyítására, akár ember, akár állat szenvedte is el azt. Ebbe a témakörbe sorolható a kígyómarást elhárító ráolvasó szöveg is. A népi gyógyításban általánosan ismert volt az állatok fekélyének, ill. a féregnek ráolvasással való gyógyítása, a féreg kiolvasása.⁵ Ezt az Európa-szerte ismert gyakorlatot igazolja, hogy a gyógyító-könyvben is számos hasonló adatot, analóg példákat találunk. *Ráth-Végh I.* szerint⁶ a 18. században egy pápai jezsuita cédulákat osztogatott a marhavész elhárítására. A cédulák latin nyelvű szövege (amelyet nem értettek meg és hibásan olvastak) alakította ki a nép körében élő megfejthetetlen varázsigéket.

A ráolvasószövegek között is külön csoportot képviselnek azok a szövegek, amikkel nem konkrét betegséget gyógyítanak, hanem céljuk valamilyen kár, baj megelőzése, ill. távoltartása. A természeti csapások megelőzésére hasonlóan sokfajta babonás eljárás ismert a népi gyakorlatban.⁷ A gyógyító-könyv „kőeső” és tűz távoltartására közöl ráolvasó szöveget.

Az európai népek mondavilágában több évszázada ismertek praktikák, varázsszövegek, melyekkel a hős fegyvertől sebezhetetlenné tudja tenni magát. Már a VIII. századból ismerünk adatot arra egy merseburgi ének formájában, hogy a fogoly katona bilincseit ráolvasó szöveggel lehet feloldani.⁸

3. Vö. *Erdélyi Zs.*, 1974. 125., 153.

4. Vö. *Wlislöckiné Dörfler F.*, 1893. 107., 208.

5. Vö. *Barna G.*, 1974.; *Diószegi V.*, 1957.; *Kallós Z.*, 1960.

6. *Ráth-Végh I.*, 1955. 62.

7. Vö. *Erdélyi Zs.*, 1974. 124., 156. Több példát is közöl: esőre, „nagy időre”, „erős időre” szóló imákat. L. még: *Fabó B.*, 1905. 313.

8. Magyarország Néprajza, IV. é. n. 385.

Az európai folklórnak ezek az általánosan elterjedt motívumai több változatban megjelennek a tokaji gyógyítókönnyben is. „Rabságból való szabadulásra, lakat nyitására, puska és kard ellen” öt fajta ráolvasó szöveget tartalmaz a könyv. Külön említésre méltók azok az eljárások, amelyeknek célja a jó termés előidézése. A „tisza búza vetése”-t szolgáló párbeszéd analógiás szövege a termés, termékenységvarázslásnak, a népi kultúrában elterjedt mágikus cselekvésvajtának egy variánsa.

A ráolvasó szövegek hatékony alkalmazásának hagyományos feltételei, előírásai vannak. Maga a varázsszöveg csak ezek pontos betartásával érheti el célját, ezek a gyógyítás körülményeit meghatározó feltételek éppoly egyenrangú elemei a laikus gyógyításnak, illetve a gyógyító célú babonás eljárásoknak, mint maga a gyógyító szer, esetünkben a ráolvasó szöveg. A ráolvasások tehát egy mágikus jellegű gyógyító tevékenység elemei, s e tevékenység minden mozzanatát szigorú előírások szabályozzák.⁹ A receptek sokszor meghatározzák az eljárás időpontját, melyben a néphit szerint fontos tényező a hold állása, általában a „hold fogyta”. A hold állásához kapcsolódó gyógyító eljárások gyakran szerepeltek a kalendáriumok tanácsai között is, s ezek olvasottsága ezt a gyakorlatot még inkább elterjesztette. Másik hagyományos időpont az éjféli, a gonoszjárás ideje, épp ezért gyógyításra is a leghatékonyabb, legalkalmasabb idő.

A gyógyításnak emellett sok, a néphit sajátos szemléletében gyökerező kelléke szerepel a receptekben. A lábnyom felvétele azon a szemléleten alapul, mely szerint ami ezzel történik, az hat „tulajdonosára”, tehát az emberre is. A felvett lábnyommal folytatott praktikák visszatérő elemei a boszorkánypereknek, de ezen túl a szerelmi varázslatoknak is.¹⁰ A közölt ráolvasó szövegek előírásaiban is gyakori kellék a nyom (azaz a lábnyomnyi föld) felvétele, annak megégetése, a betegre való felkötése, ebből készített flastrom stb. A vér, amely szintén bevált gyógyszer a népi gyakorlatban, a ráolvasó szövegek alkalmazásánál vérrel írott varázscédulák formájában szerepel.¹¹ A „megkerekítés”, a beteg személy, illetve a beteg testrészt mágikus körülkerítése pedig a betegség lokalizálásának, a gyógyítás eredményességének egyik gyakran alkalmazott feltétele.

Bár a visszafelé számlálás a ráolvasásnak egyik legismertebb formája, célja a fogyó számokkal párhuzamosan a betegség fokozatos „kiolvasása”, a tokaji gyógyító-könyv ráolvasásai között csak két ilyen példát találunk.

A gyógyítás, illetve a ráolvasás hatékonyságát növelik a leírt tevékenységekben a ráolvasás közben vagy a végén keresztvetés, valamint a nyomaték kedvéért háromszor ismételt varázsszöveg, továbbá az ezt kísérő ima, a Miatyánk.

A közölt ráolvasások műfaji rendszerezése nem feladatunk, egyes típusok arány szerinti vizsgálata azonban tanulságos lehet. A bemutatásnál a *Cs. Pócs Éva* rendszerező munkájában¹² közölt csoportokat vettük figyelembe.

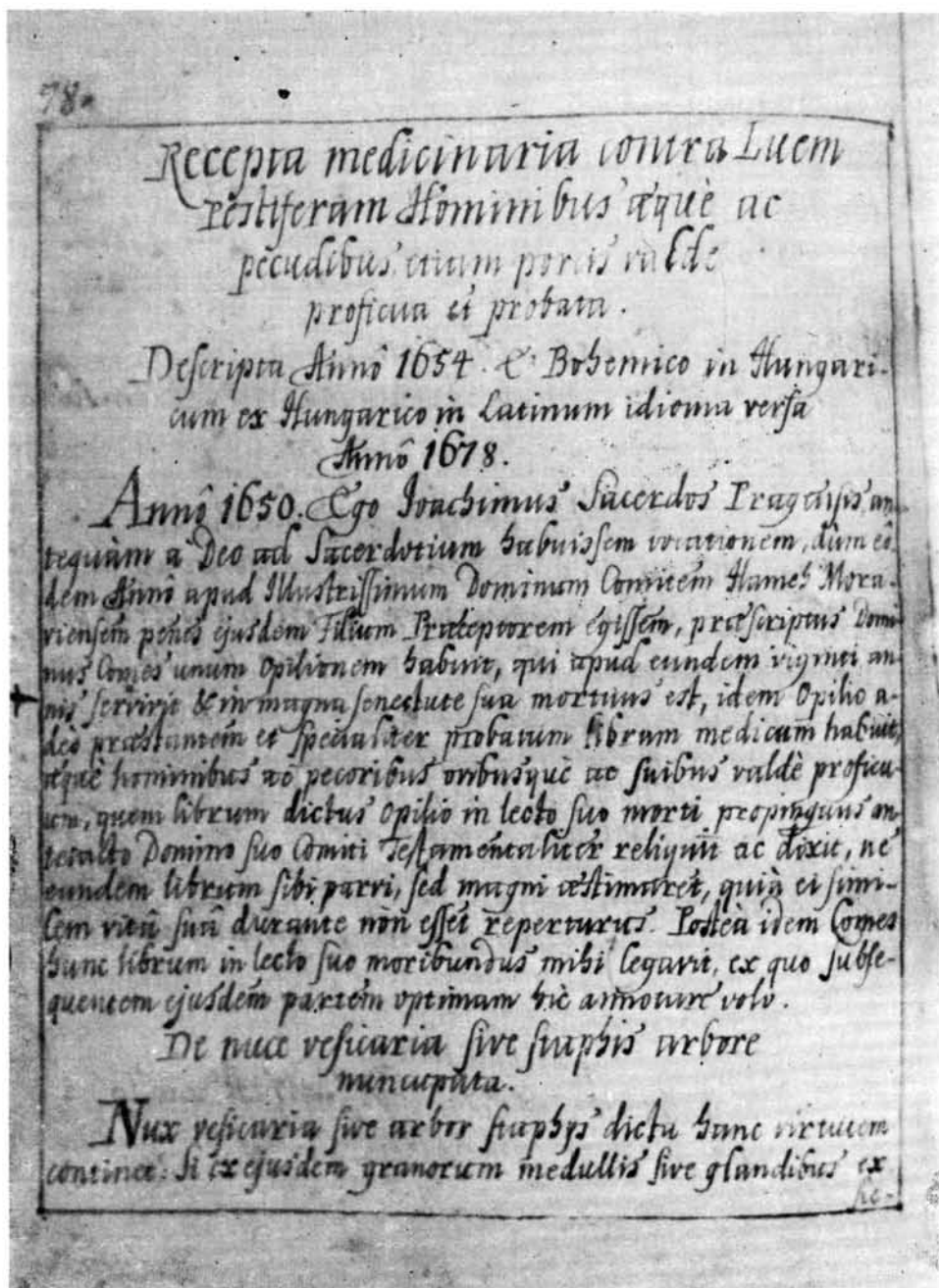
1. Legnagyobb számban a mechanikus, értelmetlen szövegek szerepelnek a tokaji gyógyító-könyv ráolvasásai között. E szövegek ma már jelentésnélküli

9. Helyesen hangsúlyozza és elemzi ezeket a szempontokat *Barna G.*, 1974. egy általa gyűjtött visszafelé számláló ráolvasást bemutatva.

10. Vö. *A magyarság néprajza*, i. m. 371.

11. Vö. *A magyarság néprajza*, i. m. 237.

12. *Cs. Pócs É.*, 1968. 271.

1. kép. A tokaji gyógyító-könyv első oldala

130.

allyru rajta huzand napig; ha pedig len sok az idő, hogy me-
 unne, annyi ideig kell könni vele.

Ugyan az onzul való imádság

kezőrin nevezed a lován.

Nem szabadkodom in azon te fekete jó hogy te az n-
 tölso lábaddal az első lábunk mit meg ütöed, de em-
 dallodom azon, hogy a szonyunk huzó Alxin az ő bent
 fiát Ux Jesus Kristusunkat a világra bűben állt; a
 mi keppen hiszem Kristus Jesus munkánk minden bűbece-
 sét; a donkeppen hiszem a te első beteg lábunkat gyógyulá-
 sít, Anyának fennak bent Lelek Titenniek mellett. Ezt
 pedig háromszor kell egymás után read olvasni, és egyik lá-
 bát fel emeld, és a fájdalomtól lábát a láboddal lövedd le,
 az mit, annakutánna fordidd meg háromszor, s jén hajdud.

Ha nem videllbetik.

Vagadd meg a Sackinnyit két három veggel egymás
 után, az után vutu videl, eszetit a bort elegyici cypre, töles
 in terkabán nyalcsad napig egymás után.

Ha heverője utagon.

Az abelát kevered Embre quinjón - vidd a hájában
 jól, állj fel a hátára, s- nyargald meg csak könnyezen alá.
 s- fel, meg- gyógyul, és a nyargalás után sege- fel a fű-

szavak, mondattöredékek, vagy szójátékszerű variánsok. Gyakoriak köztük a latin és görög szavak, latin imatöredékek.¹³ Az ilyen érthetetlen szövegű cédulákat gyógyítás céljából vagy megetették a beteggel, vagy amulettként hordva a cédula megvédi viselőjét a bajtól, s az „minden embertől szeretve lesz”. A szóban elmondott érthetetlen jelentésű varázsszövegek pedig valamiféle mágikus cselekvéshez kapcsolódnak. Két változatot találunk a gyógyító-könyvben a már a középkorban is elterjedt *abracadabra*-szerű fogyóbetűs varázsszerű cédulákra is.

2. Gazdag változatai élnek a ráolvasások azon típusának, melyeknek jellemzője a betegség elküldése, megfenyegetése, megátkozása vagy a betegségnek való parancsolás. E típus szövegeinek gyakori kelléke, érve az Isten nevére hivatkozás, a fohász is. Archaikusnak tűnő alliterációs, átok-motívum található a könyvben egy súlyre való ráolvasásban: „száz gyökered százszázzá szakadgyon, ezer gyökered ezer felé romollyon, meg-asszon, meg-szaradgyon, semmivé légyen”.

3. Néhány olyan ráolvasás is található a könyvben, amely ima, fohász formájában próbálja elérni a kívánt hatást. Ezekbe az imaszerű szövegekbe olykor hasonlító céllal kerül egyházi példázat.¹⁴

4. Egyetlen mágikus célú, tulajdonképpen ráolvasó funkciójú analógiás párbeszédet tartalmaz a gyógyító-könyv, amelynek célja nem gyógyítás, hanem bőséges termés előidézése.

5. Jelentős csoportot alkotnak azok a ráolvasások, amelyeknek bevezetője epikus tartalmú, legendaszerű elbeszélés. Ezek rendszerint Krisztushoz, Szűz Máriához, Szent Péterhez, illetve más szentekhez fűződnek. *Szendrey Zs.* szerint¹⁵ a régi egyházi benedikciók átvételei és népi átformálásai ezek a szövegek, amelyek oly módon akarják a betegséget gyógyítani, amint az a legenda szerint is megtörtént. A hálygos szem gyógyítását szolgáló példázat (Krisztus szemét megcsapja a tövis) általános elterjedtségét bizonyítja, hogy hasonló példát több helyről ismer a néprajzi irodalom.¹⁶ A másik elterjedt példázattípus a Jordán vizének megtisztulása, Krisztus megkeresztelkedése, az adatok szerint fekély, súly, általában gyulladásoos betegségek gyógyítását szolgálja.¹⁷

Az epikus jellegű egyházi példázatok ráolvasásként való használata több évszázados gyakorlat a népi gyógyításban, mutatja ezt az is, hogy már a 16. században Bornemissza Péter könyve az Ördögi kísértetekről számos analóg példát tartalmaz.¹⁸

13. *Szendrey Zs.*, 1947. munkájában a varázslatok eszközeit vizsgálva 17—18. századi forrásokból közül érthetetlen jelentésű ráolvasásokat. Közülük számos megfelel a tokaji gyógyítókönyv egyes szövegeinek. L. még: *Katona I.*, 1900. szintén a 17. századból közöl varázscédula-szövegeket. A *Schram F.* által 1973-ban közölt, s a 17—18. századból származó tanácsok között is találkozunk ugyanilyen érthetetlen varázsszavakkal. Hogy ezek a népi gyógyításban és a néphitben is szinte a 20. századig ismertek voltak, mutatja *Wlislockiné Dörfer F.*, (1892. 366.) tanulmánya a kalotaszegi néphitről. A kalotaszegi Kis-Petriben lakó tudós embert említi a szerző, aki a megromlott állatokat kenyérbélbe tömött varázsszerű cédulákkal, ill. azok megetetésével gyógyította.

14. *Cs. Pócs É.*, i. m. helyesen mutat rá, hogy az imajellegű szövegeket adott situációban a funkciójuk, használati módjuk ráolvasássá teheti.

15. *Szendrey Zs.*, 1942. 109.

16. *Vö. Erdélyi Zs.*, i. m., *Kálmány L.*, 1891. 71., *Gönczi F.*, 1902. 129., *Nyáry A.*, 1915. 40.

17. *Vö. Márton J.*, 1895. 268.

18. *Thury E.*, 1913. 200.

I. *Mechanikus szövegek*1. *Dühösség ellen*

A' melly első kenyeret tésznek a kemenczében, azon kenyérnek felső héj-jára írjad ezen szókat: + Kyre + Kyrei + Oatta + Attena + fera + féra + Sterack + Stereck + Ave + Maria + és add meg enni. (335)

2. *Dühössége ellen kutyának és marhának*

+ Kiron + Kirion + kapa + kaparaton + In + nomine + Patris + et + Filij + et + Spiritus + Sancti + Amen. Ezeket egy hoszszú papyroson úgy kell írni, hogy egy sorba ki-tellyék a papyroson, egy egy kutyával kenyérbe meg étetni; Másféle marhának is használ. Probatum. (274—275)

3. *Kutyák dühössége ellen való orvosság*

+ Zura + Zurabia + Zurabilen + Arlen + Narlen + Narletina + inarlemen + consummatum + est +. Ezen szókat egy kis keskeny czédulára kell írni, úgy hogy egy rendben ki férjen, és kis veres posztócskát, szapuló követ a kutyának enni adni, hozzá tévén rák-szemet, pók-hálót, egy kis veres posztócskát, szapuló követ, tisztafát, egy kis veres rezet, de a szapuló követ olly apróra kell törni, mint egy lencse szem, és vissza kell számlálni, úgymint, nem kilencz, nem nyólcz, nem hét, nem hat, nem öt, nem négy, nem három, nem kettő, nem egy. Ezeket a czédulával együtt kenyérbe bé-csinálván a kutyának enni bé-adni; Úgy hiszem másféle marhának-is használ, próbáld meg, meglátod.(286)

4. *Dühös kutya marás ellen*

Valaminémű marhádat vagy kutyádat, vagy Embert meg-mar a dühös kutya, írj egy kis czédulára igen aprón ezen szókat: chiron, kiron, kirion, capa, capadon, capanadon, canla, cadna, cada, et sabatha; és add-bé kenyérben, vagy mint lehet, a dühösség nem árt neki. (292)

5. *Dühös eb marásrul*

Írni kell ilyen czédulát, úgymint: + Zariha + Zarihabia + Zarihabita + Zarihabitum + és ezen czédulát meg add enni vagy embernek vagy akarmi-csoda oktalan állatnak, használ.

Avagy pedig: + Zor + Zonor + Arpar + narpar + eleison + element + ez is ahoz hasonló jó akar embernek akar marhának hold fogytán adni meg-enni, kit a dühös eb megmar, használ. (233)

6. *Ha dühös eb meg-mar tégedet, vagy marhádat*

Írj ilyenformán hét czédulát:

Arha + bia + Archaban + archabito + Ámen + Arlen + in + Arelepen + irion + chirion +

Tetragravaton +

Ezen czédulácskákat add-bé néki, és mikor bé akarod adni, mondgyad: + In nomine et + Patris et + Fily + et Spiritus Sancti + keresztet csinálván rajta,

a mikor bé adod néki, azután-is mikor már a szájában rágni fogja, vagy nyelni. (161)

7. *Dühös eb marásárrul*

Papyroson írni ezen betűket: Cheron, chiron, chirjon, capadon, capanadon; A' marhának kenyérben kell adni meg-enni; embernek pedig mézes kálácson azon betűket kell írni és azt meg-enni. (98)

8. *Kutya s marha dühössége ellen*

Írd egy sorban ezen szókat illy formán: + Sarcha + Sarchabica + Sarchabicum + . Ezen czédulát csináld bé a kenyérbe, ereszd bé vagy add bé vagy kutyának vagy marhának, hadd nyelje el, semmi baj nem lesz, meg-gyógyul. (297)

9. *Dühös eb marása ellen, Melly marha dögi és betegsége ellen is jó*

Nap keletre kell fordítani a jobb lábát, nap ellenében állani, és két ujjával meg-kerekíteni háromszor, és ugyan háromszor mondani ezen szókat, mikor kerekíti: Tera esteredi, esterodi Terem jubi (?), Ále anien. Azután vedd-el a lábadat, és azon port vagy földet késsel völd fel, és édes tejből főzd meg, és marhádnak abból adgy innya, a többivel kend meg a marhádát, vagy csak a sebeit. (148—149)

10. *Kígyó marás ellen*

Tera, tare, esteredi, terem Jubi ale Amin. Akar ló akar más marha légyen, kit a kígyó megmar, állítsad nap kelet felé, és kezddel kerekítsd a jobb lábát azon marhának, és ezen fellebb írt szókat mondgyad el háromszor, ennek-utánna azt a földet, mell talpával nyomott a ló, mesd-ki és édes tejből főzd-meg, s-kend meg a meg-sebesített lovat, s torkában is tölcs benne meg-gyógyul. (354)

11. *Midőn dögi van a baromnak*

Írd ezen ígéket káposzta levélre, vagy akarmire, és add meg-enni: + Rex + Pax + Vox + in Christo + Dei + Pilic + Amen + . (354)

12. *Beteg marhárrul*

Írdd az ígéket káposzta levélre avagy kenyér héjára, s-add meg-enni: Et + vos + in + xoo + Dei + Filio + amen Rex pax + vox + in xto + Dei Filio + amen + . (10)

13. *Disznók dögirül*

Írd az ígéket kenyér héjára: zarador, zardor, zabarota, zarabia, zarabonta, zaraban. (9)

14. *Ló ha nem vizellhetik*

Scribe super ungyes: Sidrack, Minask, Abednego. Avagy írd ezt: Pison, gelion, tigris, Euphrates. (91)

15. *Ló zabálás ellen*

A' ló farkából szakaszsz szőrt, mint egy penetit (?), kössed veszszőre késsel, messed egyaránt a szőrt a fátul nem meszszze, azzal az orrát véresícsd meg,

vegyed a vérét cserépben, és írad ezt a vérivel a nevetlen ujjoddal fel elei fe-
lől a nyakán: Initium, pontium, másfelől a farkátul fogva a nyakáig ezt kell
írni: Cavat et egestas. (88)

16. *Nehéz nyavalya ellen*

A' melly Emberen nehéz nyavalya vagyon, és a melly Ember soha nem
látta rajta a nyavalyát, vegyen hirtelen vagy kést vagy kardot, vagy koszperdet,
és annak a hegyivel, és annak a hegyivel ketté szakasztván mellyén az inget,
írjon a mellyén ezen szókat: Consummatum est. De úgy írja, hogy minden
betű után valamennyire ki-kijöjjön a vér, soha többé rajta nem lesz. Probatum.
(359)

17. *Fekély ellen*

Írd Németül: Ich bin her der vor. De ezt viszsára kell írni, úgymint: Chi
nib reh red rov. Ezen czédulát kenyérben igen hó fottán kell a lónak bé-adni.
(269)

18. *Ha fekélyes*

Írj czédulát illy formán:

Maga + Panle, Maga + Panle, Panti + Pop. Ezt kösd a nyakára ha az elein
van a fekély, ha hátul, kösd a farkára naponkint el-vesz.

Más kivel hasonlóképpen élly, s illy czédulát írj:

A b i r a c u l a m
A b i r a c u l a
A b i r a c u l
A b i r a c u
A b i r a c
A b i r a
A b i r
A b i
A b
A

Ha elein van a fekély, kösd a nyakára: ha hátul,
kösd a farkára naponkint, el-vész.

Más ahoz hasonló:

A b r a c a d a b r a
A b r a c a d a b r
A b r a c a d a b
A b r a c a d a
A b r a c a d
A b r a c a
A b r a c
A b r a
A b r
A b
A

Ezzel is úgy cselekedjél, mint a fellyebb írt példával.
(146—147)

19. *Fekély ellen*

Ez egy napra mind a három czédula, egyik reggel, délben és estve.

Für dem Würm.	Reggel
fff.	
Für dem Würm.	Délben
fff.	
Für dem Würm.	Estve
fff.	

Más nap szintén úgy:

Für dem Würm.	Reggel
fff.	
Für dem Würm.	Délben
fff.	
Für dem Würm.	Estve
fff.	

Harmad napra szintén úgy:

Für dem Würm.	Reggel
fff.	
Für dem Würm.	Délben
fff.	
Für dem Würm.	Estve
fff.	

Ezeket pedig akar melly nap kezgye adni a lónak kenyérben úgy, hogy meg ne egye a ló, de legjobb ha hold fogytán. (105—106—107)

20. *Fog-fájás ellen*

Noha ugyan fellyebb is meg-írtam, miképpen kelletik ezen orvossággal élni, mindazonáltal most újabban végére menvén, ugyan olly embertül, a ki sokakat gyógyított ezen orvossággal, mellyet szememmel láttam, illyen formán kell élni. Írjon az Ember téntával egy hét ujnyi széles deszkácskára ezen szókat, s ily formán: M A K R O F U S, azután vegyen kezébe egy hegyes zszindely szeget, vagy más féle szeget, és tudakozza a fogfájó Embert: Fáj-é a fogad? Ő arra aszt felelje, hogy fáj, azonnal szegnek a hegyes végit szúrd bé az ember első betűbe, úgymint in literam M, mászszor újokban tudakozza, fáj-é a fogad? Ő azt mondgya, hogy fáj, azonnal a másik betűben szúrja-bé a szeget, et sic consequenter, hogy minden betűben lyuk legyen, és mikor az utolsó betűre reá jó oda is bé-szúrja a szeget, és verje bé keményen, s hadgya ott a szeget a deszkácskában, és azután azon deszkácskát szeggel együtt tegye jó helyre valahova az *eszterha* mellé, úgy hogy ahoz senki ne nyúllyon, meg-áll a fog fájás mind addig, valameddig a szeg benne lészen. Probatum. NL. Aszszonnak M A K R O F I N kell írni.

21. *Puska s-kard ellen*

Item írđ ez igéket Nagy karácson éjjel tizenkét óraker egy czédulára, s hordozd nálad: + Tella + gia + am + sola + albina + in + tor + tiston + serpet + vigest + fugium + fugallia +. (11)

23. *Hogy a lövés meg ne fogjon*

Hordozd nálad a czédulát: + Ariel + Ariol + tiffel + artiffel + behai + mecum. Ha nem hiszed, kösd egy ebnek nyakára, nem fogja meg. (9)

24. *Fegyver ellen*

Írd egy czédulára ezen szókat + 4 Intormentorum, és hordozd nálad; Ha pedig nem hiszed, kösd a kutyára és lőjj hozzája, meg-látod. (293)

25. *Rabságbul való szabadítás*

A' melly ember rabságban vagyon és ki akarod szabadítani jó Barátodat, ezen szókat írad kenyérnek a héjára, úgymint: Alga + Alga + Algala +. és add-bé neki, hadd egye meg, le esik a vas róla, és meg szabadulhat. (393)

26. *Lakat nyitásáraul*

Item írd-meg ezeket vakondok vérével egy czédulára: + a dea an as hean, rontsd meg a lakatot véle. (9)

27. *Tűz ellen*

Hordozd nálad ez igéket, és mikoron tűz támad, mond-el és nem megyen tovább: Alga + boli + Selegi + nimy + Amblamos + in gladys. (10)

28. *Ut Dominus amet Suum Servum*

Írd fel ezen szókat valamelly papyrosra szárnyas egérnek vérével s hordozd nálad: + pace ++ N × × × × Jesus + Domini ++ nostri + Filius + Spiritus ++ Sanctus +++ Amen. (250)

29. *Hogy minden embertül szeretessél*

Írd ezen szókat, és hordozd a nyakadon: anaso, anoso, obatecus An, Apam, Efrat, Ere. (300)

II. *Betegség elkerülése, fenyegetése, átok*30. *Született gyermeknek hogy-ne ártson semmi babonáság*

Az Anyja a szülés után mikor szükségre megyen, olly helyre ülljön, a hol jobb kezével port vehessen fel, és fel kelvén, hincse a kis Gyermekre, és ezt mondja: Úgy ne árthassanak az én Gyermekemnek a babonák, valamint hogy ez a föld nem árthat; addig le-se feküdjék, miglen ezt nem mondgya. (12)

31. *Sülyről*

Süly, én tégedet meg-foglak az Úr Jesus Christusnak szájából származott Szent igéjével három ujjal, ezer Angyallal, hogy holnap, míg a nap feljő, ennek az embernek testében száz gyökered százára szakadjon, ezer gyökered ezer felé romollyon, meg-aszszon, meg-száradgyon, semmivé legyen az élő Istennek parancsolattyával, a Fiú Istennek erejével, Úr Jésus Christus szájából származott szent igéjével mondom, Amen. (292)

32. *Részegség ellen*

Keress száraz gombát, mely szokott lenni a le dült fának tövin, azt szedd, aszald, mondván és gondolván magában ilyen módon: Szedtelek és szakasztottalak a végre, hogy ki a bort igen inná, az többet esztendőben meg ne ihatnék egy meszszelynél. Ezt magadban el-mondván, bízvást egy kevés borban meg-adhatod innya annak, a ki a bort igen szereti, nem lesz részeges. (74)

33. *Fekély ellen*

A' vakondakot jobb kézzel meg kell ölni, és a ló felett ezeket mondani: A' mint ezen féregnek nincsen ereje, úgy néked se legyen erőd, átkozlak az erektül, a véres hústül és a véres vértül, én Istenem, Szent Lélek Isten, Szent Háromság Isten, és Istennek minden Szentjei segéllyetek. Ezt pedig a höld fogytán kell cselekedni. (291—292)

34. *Ina ütésről*

Aszszonyunk Szűz Mária, el hittem hogy a te szerelmes Szent Fiadat, az Úr Jesus Christust szüzen szülte a világra, de a nem nagy csuda, hogy ez a ló az utolsó lábával megütötte az eleit; Atyának, Fiúnak, Szent Léleknek nevével hagyom és parancsolom, hogy abbul meg-gyógyully. Háromszor kell rá olvasni, egy imádságot utánna mondani, szőrin a lovat nevezvén. (94)

35. *Menyülésről*

Menyülés menny Jésushoz, Jesus Urunk küldi Máriához, Mária küldi helyre, Úr Istennek mondom erejével, hatalmával, hogy ennek a marhának mennyen helyre a csontya, teteme, szőri szála. Háromszor mond reá ezután egy imádságot, de a marhát szőrin kell nevezni. (94)

36. *Marhádban ha féreg nagyon*

Atyának, Fiúnak, Szent Lélek Istennek mondom nevével és hatalmával, hogy te féreg hull harmad napra a marhámbul, semminémű csontyában tetemében meg ne maradj, se szőri szálában. Istennek mondom parancsolattyával és hatalmával. Háromszor olvasd reá egy Mi-Atyánkot is. (95)

37. *A kígyót meg-átkozni*

Álly meg Istennek meg-átkozott férgé a hamis Prókátorok lelkére, a melylyel a gonosz vagy kurva Aszszonyokat igazzá teszik, én mondom N.N. (161)

38. *Kő-esső ellen*

Mikor látod a kő-essőt, vagy felleget, mondgyad: Te hirtelen ártalmas felleget, parancsolom én tenéked a tellyes Szent Háromság igéjével, hogy te a határból ki-menny, se hegyen, se mezőn, se erdőn ne árthass, a határból ki-menny, miképen ő Szent Felségének mind addig nem árthattak, mik akarattya nem volt reá. In nomine Patris et Filii, s-azután azt háromszor el-mondván, ezt-is mond annyiszor: In nomine Jesu omne genu flectatur coelestium, terrestrium Inferorum Ha csak Isten ostorul nem küldi, el-űzöd. (10—11)

39. *Kő essőkre olvasni*

Ti gonosz felhők, gonosz homályok, én tinéktek parancsolok az Úr Jesus Christusnak hatalmasságával, hogy a mi határunkba ne jöjjetek, mert a mi határunkban olly bor búza terem, mint az Úr Jesusnak Szent teste vére, hanem mennyetek hegyekre, köveket repegessetek, Istennek mondom tíz parancsolattyával, Szent Háromság hatalmasságával, Amen. Háromszor ezt olvasni a felyhőkre, egy Mi Atyánkot utánna olvasni, Isten megőrzi mezzei veteményedet. (86—87)

III. *Kérés, ima*40. *Nehézségrül való orvosság*

Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek nevében. Föld + Rémüllyen + és + meg + egyenesül + mikoron + Urunk + Isten + a kereszfán + függ + va-la + Én emberségemvel + Atyának + Fiúnak + és Szent léleknek nevében, Amen. E felül írt imádságot, mikoron az embert a nehézség bántya, ugyan azon helyen, a hól le üti, ott vegyék mértékét, a mennyire hosszú, és vegyék fel a helyrül, és ez felül írt imádságot írják-meg azon helyen és vakarják fel azt a földet, kössék nyakára. (363—364)

41. *Kórság ellen*

Mikor rajta vagyon a nyavalya a fülébe ezt kell súgni: Istennek igéje Szűz Máriának méhében testé változék; Ezt háromszor kell a fülébe súgni. (223)

42. *Farkas hogy marhádban kárt ne tehessen*

Mond rá ezt minden nap. Uram Szent Balás magad tátos agarad farkasnak kösd meg lábát, ráncsd-meg száját, hogy mint az Anya Szent egyháznak hasát meg nem haraphattya, hátát meg nem körmölheti, úgy ne árcson az én marhámnak, és mint az Anya Szent-egyháznak hasát meg nem haraphattya, hátát meg nem körmölheti, igaz úgy ne árthasson és ne véthessen az én marhámnak, és valamint az Anya Szent-egyháznak nem árthat, Úr Istennek mondom tíz parancsolattyával Szent Háromság Istennek hatalmasságával, Amen. Egy Mi-Atyánkot is kell utánna mondani. (95—96)

43. *Ina ütésrül*

Nem csudálkozom én azon te fekete ló, hogy te az utolsó lábaddal az inát meg-ütötted, de csudálkozom azon, hogy Asszonyunk Szűz Mária az ő Szent Fiát Úr Jesus Krisztusunkat e világra szűzen szülé; De miképpen hiszem Krisztus Jesus Urunknak szűzen születését; azonképpen hiszem a te első beteg lábaddal gyógyulását, Atyának Fiúnak Szent Lélek Istennek nevében. Ezt pedig háromszor kell egymásután reá olvasni, és egyik lábát fel emeled, és a fájdalmas lábát a láboddal dörgöllyed az inát, annakutánna fordícsd meg háromszor, igen használ. (136)

IV. *Analógiás cselekmények*44. *Hogy tiszta búzád legyen*

Egyik vető ember a másiktól kérdezze, eleiben állván, mikor vetni akar: Mit vetsz? Felellyen amaz, a ki elől vet illy formán: Tömjént, myrrhát, ezüstöt, aranyat, Istennek drágalátos szép ajándékát. Így háromszor kell felelni és háromszor kérdezni; tiszta búzád leszen. (257)

V. *Epikus, hasonló jellegű ráolvasás egyházi legendával*45. *Torok fájásrul való igék*

Mikor az Úr Isten függ vala az áldott keresztfán emberi nemzetnek váltásáért, eczettel epével és méreggel itatták, az eczet epe és méreg ötet meg nem fojthatta, és nem hatalmazott rajta: Ugyan azonképpen te gonosz fene is erezkedgyél és torok-gyék ötet meg ne folythassad, és őrajta ne hatalmazhassál. Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek nevében Amen. (42)

46. *Hályogos szemre*

Mikoron az Urunk az Isten jár vala a fekete földön, meg-látták ötet a hitetlen sidók, kergették tövisesben, sövényesben, tövis ága meg-sújtá Szent Szemét, Szent Szemére vér ereszkedik, vérben termett hétféle hályog, fejr hályog, fekete hályog, farkas hályog, setét hályog, vér pecsene. Ő el-indulva orvos bajost keresni, első találá Aszszonyunk Szűz Mária: Jó szerencsével jáj én Szerelmes Szent Fiam! Járok kelek én Szerelmes Szent Anyám, de nem igen is jóval járok vala a fekete földön, meg-látának engem a hitetlen sidók, kergetének, szaladék sövényesben tövisesben, tövis ág meg-sújtá Szent Testemet, Szent Szememre vér ereszkedék, vérben termett hétféle hályog, fejr hályog, fekete hályog, farkas hályog, setét hályog, vér pecsenye. Ne menny én Szerelmes Szent Fiam, ímé én meg-áldom az én Szent kezemmel, és rá olvasom az én Szent Számmal. Valamelly hamar Urunk Úr Istennek el-múlik az ő Szent Szemérül fejr hályog, fekete hályog, farkas hályog, setét hályog, vér pecsenye, Istennek mondom tíz parancsolattyával, Szent Háromság Istennek hatalmasságával mondom. Az Embert nevéen kell nevezni, mindennap kétszer kell rá olvasni ezen imádságot háromszor, és egy Mi-Atyánkot, utólszor meg-gyógyul a hályogos szem. (85—86)

47. *Sülyrül imádság*

Monda Urunk Szent Jánosnak: Menny el János a Jordán vizéhez, mond meg néki, hogy tisztullyon meg, mert oda megyek hozzá, megkeresztelkedni ő benne. El méne Szent János a Jordán vizéhez, meg-mondá a Jordán vizének; mond a Jordán vize Szent Jánosnak: Menny el Isten Angyala, mond meg az én Uramnak Teremtőmnek, hogy jöjjön el, meg-keresztelkedhetik én bennem, mert meg-tisztultam minden rútságaimtul. El-mene Szent János, meg-mondá Urunknak: El-mentem vala Uram a Jordán vizéhez, meg-mondám neki a Szent Felséged parancsolattyát, azt monda nekem a Jordán vize, menny el Istennek Angyala, mond meg az én Uramnak Teremtőmnek, hogy jöjjön el, meg-keresz-

telkedhetik én bennem, mert én meg-tisztultam minden rútságimbul. El mene Urunk Szent Jánossal a Jordán vizéhez, monda Szent Jánosnak Urunk: Jövel János, keresztelley meg engemet; Meg-keresztelé Sz. János Urunkat Atyának Fiúnak Szent Lélek Istennek nevében; és monda Jánosnak Urunk; János valaki ez igéket el-tudgya igazán mondani, vagy sülyös volna, vagy fekélyes, igaz úgy meg-tisztullyon, mint a Jordán vize. Pater Noster. (96—97)

48. Ló fekélyre való imádság

Szent János vőn egy tiszta keszkenőt, belé takará Úr Jésusnak szent testét, alá vivé a Jordán vizére, megmosogatta Úr Jésusnak szent testét; a melly tisztán megmarada Úr Jésusnak Szent testétől a tiszta keszkenő, te is olly tisztán megmaradgy a gonosz hitvány fekélytől, Istennek Szent parancsolattyával mondom. Háromszor kell reá mondani három Mi Atyánkot is, utánna meg-gyógyul. (90)

A fentebb idézett ráolvasószövegek a tokaji gyógyítókönyv anyagának csupán töredékrészét képviselik. A gyógyítás témakörében a gyógynövényekkel találkozunk a leggyakrabban, de szép számmal fordulnak elő a gyógyszerek, s a gyógyítást célzó alkímiai receptek is. Az emberi gyógyítással 1147, míg az állatok gyógyításával mindössze 342 recept vagy javaslat foglalkozik. Néprajzi gyűjtéseink során úgy láttuk, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megye falvaiban míg a gyógynövényekkel és gyógyszerekkel kapcsolatos leírások azonosíthatók, vagy megtalálhatók a népi ismeretekben, addig a ráolvasással kapcsolatos gyógyítás már nem lelhető fel, így a könyvben rögzített ismereteknek a népi gyakorlatral való összevetésére megyeink területén nem kerülhet sor.

IRODALOM

- Barna G., 1974. Állatgyógyítás visszafelé számlálós ráolvasással. A Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve, Jászberény. 189—211.
- Bolgár Á., 1924. Magyar bájoló imádságok a XVI—XVII. századból. Budapest.
- Cs. Pócs É., 1968. A magyar ráolvasások műfaji és rendszerezési problémái. Népi Kultúra — Népi Társadalom, I. 253—287.
- Díószegi V., 1957. „Visszafelé számláló” ráolvasások. Néprajzi Közlemények, II. 3—4. sz. 162—173.
- Erdélyi Zs., 1974. Hegyet hágék, lőtőt lépék... Somogyi Almanach, Kaposvár.
- Fabó B., 1905. Magyar ráolvasások 1651-ből. Ethn. XVI. 313.
- Gönczi F., 1902. Az emberi betegségek gyógyítása a göcseji népnél. Ethn., XIII. 129—132.
- Kallós Z., 1966. Ráolvasás a moldvai és a gyimesi csángóknál. Műveltség és Hagyomány, VIII. 137—159.
- Katona L., 1900. Régi magyar kuruzslások és varázsigék. Ethn. XI. 72.
- Kálmány L., 1891. Ráolvasások. Ethn., II. 35—37., 69—72.
- Kálmány L., 1918. Rontó ige és ráolvasás. Ethn., XXIX. 105—106.
- Magyarság Néprajza, én. Bp. IV. kötet, 229—245., 342—402.
- Márton J., 1895. Ráolvasás megigézés ellen. Ethn., VI. 268.
- Nyáry A., 1915. XVII. századi ráolvasások és kuruzsló szokások. Ethn., XXVI. 40—44.
- Ráth-Végh I., 1955. Két évezred babonái. Budapest.
- Schram F., 1973. Népi nőgyógyászati tanácsok a 17—18. századból. Orvostörténeti Közlemények, 69—70. 253—279.
- Szendrey Zs., 1937. A varázslatok eszközei. Ethn., XLVIII. 386—405.
- Szendrey Zs., 1942. Ráolvasóink eredetének kérdéséhez. Ethn., LIII. 105—112.
- Thury E., 1913. Bornemissa Péter könyve az Ördögi kísértetekről. Ethn., XXIV. 195—205.
- Whislockiné Dörfler F., 1892. A kalotaszegi néphit köréből. Ethn., II. 362—367.
- Whislockiné Dörfler F., 1893. A gyermek a magyar néphitben. Ethn., IV. 107—116., 208—224.

ZAUBERSPRÜCHE ZUM GESUNDBETEN IN EINEM ARZNEIBUCH AUS DEM 18. JAHRHUNDERT

(Auszug)

Ende der 50-er Jahre des XX. Jahrhunderts gelang ein handgeschriebenes Arzneibuch in den Besitz des Tokajer Museum für Lokalgeschichte. Unseren Angaben nach gehörte es einem Feldscher, der im 18. Jahrhundert in Tokaj tätig war. Nach unseren Feststellungen besteht es aus mehreren Abschnitten, die aus Rezept- und Arzneibüchern sowie anderen Quellen abgeschrieben wurden. Das dicke Buch enthält fast 2 000 Rezepte, die meisten in ungarischer Sprache, daneben kommen viele Texteinlagen, ganze Abschriften in lateinischer, deutscher und mährischer Sprache vor. Die meisten Abschriften befassen sich mit der Heilung von Menschen- und Tierkrankheiten. Als Kuriosum seien die Angaben zur Alchimie und Pyrotechnik, die Kosmetik- und Kochrezepte erwähnt. Die hier publizierten 48 Texte sind nur ein Bruchteil des reichhaltigen und einmaligen Materials, gehören aber zu den frühesten Quellen der Volksheilkunde.

Die Zaubersprüche dienten vor allen Dingen zur Heilung von Star, Halsschmerzen und anderen Beschwerden, wurden aber auch zur Heilung von Bisswunden, tierischen Geschwüren, zur Austreibung von Würmern benutzt. Das Buch enthält aber auch Zaubersprüche zur Vorbeugung gegen Naturkatastrophen, zur Fernhaltung von Bösem und Unglück.

Die meisten Texte der Zaubersprüche sind mechanische, sinnlose Wortgefüge, häufig mit lateinischen und griechischen Wörtern, Wortspiel-Variationen, Gebetsfragmenten, eine Variante der allgemein bekannten *Abrakadabra*-Formel ist aber auch anzutreffen.

Einen besonderen Typ bilden die Zaubersprüche, die mit Befehlen, Flüchen, Drohungen Heilwirkung erreichen wollten.

Schliesslich müssen die Zaubersprüche hervorgehoben werden, die analog zum Auf-sagen kirchlicher Legenden zur Heilung benutzt wurden.

In den Heilrezepten, die die Zaubersprüche enthalten, werden die Umstände, Bedingungen und Requisiten vorgeschrieben, mit deren ausschliesslich gemeinsamer Anwendung Heilerfolge erreicht werden können.

Die Zaubersprüche gehören zur frühesten Schicht der Folklore. Die 48 Zaubersprüche des Tokajer Arzneibuches sind ein Beitrag zur gründlicheren Erschliessung dieses eigenartigen und wertvollen Folklore-Spezifikums.

István Dobrossy—Márta Fügedi